

УДК 340.5, 340.12

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.4.28>

ПРО ДЕЯКІ АНТИНОМІЇ КОНЦЕПТУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Ткаченко О.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії права, міжнародного права та приватного права
Київський міжнародний університет
ORCID: 0000-0001-6377-2364
e-mail: alexpanerai1@gmail.com*

Сапарова А.О.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Державний торговельно-економічний університет
ORCID: 0000-0001-5569-8192
e-mail: sapar3000@gmail.com*

Ткаченко О.В., Сапарова А.О. Про деякі антиномії концепту гендерної рівності.

У статті здійснюється експлікація логіко-філософських засад концепту гендерної рівності. Обґрунтовується, що категорія гендеру відсилає до принципово відмінного, порівняно з традиційним, вирішення питання про природу людини і її призначення. В людині і для людини все проголошується релятивним і змінним, від ментальних і ціннісних установок, до її тілесної будови. Філософія гендеру робить акцент на тому, що людина це принципово не її тіло. Останнє постає зовнішньою і відчуженою від людини частиною природи, відкритою для розпорядження і маніпуляцій ним. Зі сфери людського елімінуються всі стійкі детермінанти природного характеру, людина постає мінливим культурним концептом.

Людина в її гендерній інтерпретації постає самозаконодавчою волею, звільненою від природних детермінантів й відкритою лише до впливу культурних і правових факторів. Поняття статі стає зайвим. В людині не залишилося нічого природного. А отже знімається і природне обґрунтування відмінності чоловіків і жінок. Маніфестація людини в якості культурно сформованої необмеженої волі бути будь-ким відкриває шлях до універсалізації цієї волі і, як не дивно, її уніфікації. Кожен може бути кожним. Кордони і межі між чоловічим і жіночим долаються. Чоловіки і жінки можуть бути локалізовані в межах єдиного для них символічного і правового простору. Такий уніфікуючий чоловіків і жінок смисловий і правовий простір був названий гендерною рівністю. Однак, з точки зору його логіко-філософських характеристик, він виявляється антиномічним. В його основі апорія – немає насправді рівності між чоловіками і жінками, тому що знищена сама основа їх відмежування – природна детермінованість ідентичності і призначення. Гендерна рівність виступає актом трансцендування – перевищення чоловічого і жіночого, не їх узгодження, а їх подолання. Рівність є результатом порівняння як дії формально-логічного закону виключеного третього. Однак концепт гендерної рівності є виявом дії іншого логічного закону – закону тотожності. Рівність чоловіків і жінок в сфері права – надання їм цілком однакових прав – стає можливою через те, що філософія гендеру робить чоловіків і жінок тотожними один одному. Але це тотожність у точці перевершення чоловічого і жіночого – це тотожність в уніфікованому смисловому просторі де можливо все, воля безмежна. Але безмежність волі, якою проголошена людина, може виявитися несумісною зі свободою, смислом і будь-яким призначенням. Тому концепт гендерної рівності потребує радикального філософсько-правового переосмислення.

Ключові слова: філософія гендеру, гендерна рівність, права людини, порівняння, еманципація, римське право.

Tkachenko O.V., Saparova A.O. On some antinomys of the concept of gender equality.

The article expounds the logical and philosophical foundations of the concept of gender equality. It is argued that the category of gender refers to a fundamentally different, compared to the traditional, solution to the question of the nature of man and his purpose. In man and for man, everything is declared relative and changeable, from mental and value attitudes to his bodily structure. The philosophy of gender emphasizes that man is fundamentally not his body. The latter appears as an external and alienated part of nature from man, open to his disposal and manipulation. All stable determinants of natural character are eliminated from the sphere of the human, man appears as a changeable cultural concept.

Man in his gender interpretation appears as a self-legislating will, freed from natural determinants and open only to the influence of cultural and legal factors. The concept of sex becomes redundant. There is nothing natural left in man. And therefore, the natural justification for the difference between men and women is also removed. The manifestation of a person as a culturally formed unlimited will to be anyone opens the way to the universalization of this will and, oddly enough, its unification. Everyone can be anyone. The borders and boundaries between the masculine and feminine are overcome. Men and women can be localized within the framework of a single symbolic and legal space for them. Such a unifying semantic and legal space for men and women was called gender equality. However, from the point of view of its logical and philosophical characteristics, it turns out to be antinomic. At its core is an aporia - there is actually no equality between men and women, because the very basis of their demarcation is destroyed - the natural determinism of identity and purpose. Gender equality is an act of transcendence - the excess of the masculine and feminine, not their coordination, but their overcoming. Equality is the result of comparison as the action of the formal-logical law of the excluded third. However, the concept of gender equality is a manifestation of the action of another logical law - the law of identity. Equality of men and women in the sphere of law - granting them completely identical rights - becomes possible due to the fact that the philosophy of gender makes men and women identical to each other. But this identity at the point of surpassing the masculine and feminine - this is identity in a unified semantic space where everything is possible, the will is unlimited. But the limitlessness of the will, which a person proclaims, may turn out to be incompatible with freedom, meaning and any purpose. Therefore, the concept of gender equality requires a radical philosophical and legal rethinking.

Key words: philosophy of gender, gender equality, human rights, comparison, emancipation, Roman law.

«Для нерівних рівне стало би нерівним»
[1, с. 248].

Постановка проблеми. Вся історія людської культури і цивілізації – це історія нерівності, передусім, нерівності чоловіків і жінок. Винятком була епоха Принципату в Римі, коли засобами римського права класичного періоду була створена конструкція шлюбу «без чоловічої влади» (*sine manu*): єдина до XX століття правова сфера «майже» рівності між обома статями. Ситуація докорінно змінилася лише в другій половині минулого століття, коли вектор культури і цивілізації докорінно змінився. Відбулися кардинальні зрушення в питанні про сутність людини з метою її цілковитої емансипації від будь-яких незалежних від її волі і вибору детермінант.

Найбільш важливим вектором такої емансипації постало питання забезпечення рівності чоловіків і жінок. Філософським підґрунтям цього руху за рівність став постмодернізм, й ґрунтований на ньому фемінізм. Концептуалізацією питання про рівність чоловіків і жінок стала філософія гендеру, вся суть якої в делегітимації всього природного, безумовного і незалежного від волі людини в ній самій, й заміщення цього культурно релятивним, невизначеним, мінливим. Людина сама стає таким релятивістським концептом культури. В такій ситуації традиційний погляд на взаємозв'язки чоловіка і жінки, на сфери їх прав, і відповідність цих прав їх призначенню був позбавлений обґрунтування. Постала нова філософія, яка на місце чоловічого і жіночого поставила нічим не обмежену волю і прагнення до свободи. Така філософія вимагала правового забезпечення втілення її постулатів у життя. Таким правовим забезпеченням і стала парадигма гендерної рівності.

Стан опрацювання проблематики. Питання гендерної рівності є популярним предметом дослідження у вітчизняній юриспруденції. Його розглядали, зокрема, Г. Герасименко, Ю. Гончарова, Л. Кобелянська, М. Крочук, Т. Мельник, Н. Хамітов. Однак загалом відсутня філософсько-правова рефлексія щодо тих фундаментальних змін для долі окремих людей і людства в цілому, які породило правове визнання і втілення в життя концепції гендерної рівності.

Метою статті є філософсько-правова деконструкція концепту гендерної рівності, яка уможливує постановку граничних питань щодо тих змін у правовому і соціальному бутті людини, які є її прихованими наслідками.

Виклад основного матеріалу. Те, що сама рівність людей постає як проблема, вирішувана засобами права, означає, що така рівність є питанням форми, норми, яка знаходиться в діалектичній зв'язці заперечення з нерівністю людей як емпіричним фактом соціального життя. Рівність людей є результатом правового перетворення соціальної дійсності. В сфері інтелектуальності рівність є наслідком порівняння двох компаранд (порівнювальних елементів). Для потреб цього дослідження ними є чоловік і жінка. Саме порівняння ґрунтується на формально-логічному законі виключеного третього. Щоб порівняти два елементи, нам потрібен третій (*tertium comparationis*). Чоловіка і жінку неможливо порівнювати на предмет встановлення їх рівності безпосередньо, а лише шляхом рівного їх співвідношення з деяким третім поняттям.

Таким *tertium comparationis* може бути лише поняття людини. Отже, рівність чоловіка і жінки неминуче відсилає до явного чи прихованого розуміння того, хто така людина. Така рівність можлива лише в праві і засобами права. Рівність чоловіків і жінок, так само – це ефект права. Тому питання такої рівності є тим, що В.С. Бігун назвав «правовим людинорозумінням» – здатністю осмислювати, осягати сутність, сенс та значення людини в праві [2, с. 5].

Є декілька шляхів встановлення такого людинорозуміння. Перший полягає у встановленні кореляцій між біофізіологічною людською органікою та наслідковими модусами виявлення різних особливостей «тілесності» людини на психологічному та соціальному рівнях буття. Іншими словами, це спосіб виведення ества людини з її тілесності.

У такому разі стверджується, що «тіло людини є першою та необхідною умовою існування правової регуляції, оскільки учасником правових відносин може бути лише реальна людина, представлена двоєдиною єдністю – духовного та тілесного [3, с. 237]. Буття дане людині насамперед у тілесній формі. Саме тіло окреслює первинну межу «Я» та «не-Я». Крім цього, тіло – це джерело енергетики існування, мотивацій та стимулів. З цього постає питання про природу і цінність а також того зв'язку, який існує між особою та її тілом. Згідно персоналістичної інтерпретації, що опирається на аристотелівсько-томістську модель ідеоморфізму – душа поєднується з тілом через зв'язок, який існує між формою та матерією. Людина не «має» тіла, а «є» тілом, точніше – тілесністю [4, с. 42].

У цьому разі питання рівності чоловіків і жінок постає з особливою гостротою. Адже незрозуміло, як відмінність тіл при такому їх значенні для права конвертується у правову рівність. Право – це справедливість, але немає більшої несправедливості, ніж поводитися однаково з тим, хто фактично неоднаковий. У тому, що стосується відмінності тіл між чоловіком і жінкою, й проєкції цієї відмінності на сутність і призначення людини, їх права мали б бути різними.

Відмінність тіл чоловіка і жінки фіксується в понятті статі. Наприклад, філософ статі Н. Хамітов розкриває сутність кожної статі через їх відмінності поміж собою. Чоловічість визначається ним як духовність, а жіночість як душевність. Суть статі у її екзистенційності. Екзистенційна чоловічість як духовність є «здатність до творчого поривання, радикального самотрансцендування, до виходу за будь-які межі» [5, с. 48]. Екзистенційна жіночість як душевність є «здатність до співчуття та любові» [5, с. 48].

Тому співвідношення чоловіків і жінок визначається через взаємодію, взаєморозуміння, а не рівність. Як вказує М.І. Крочук, «філософія статі відтворює глибинну приреченість людської екзистенції поділятися на статі як шляхи буття і зображує необхідність внутрішньої, особистісної комунікації між цими шляхами буття, рівновага яких і становить по-справжньому людяне буття» [4, с. 48].

Таким чином, якщо замикає в собі окрему від іншої статі гідність, людяність і призначення, тоді і права мають існувати у двох вимірах: в тому, який є спільним для всіх людей, й у тому, де мова йде про детерміновані статтю форми участі у соціальному житті. Якщо є відмінність призначення чоловіків і жінок, тоді рівність прав можлива лише щодо кожного призначення окремо. Відмінність призначень не може означати рівність прав. Оскільки права і потрібні людині для найповнішого здійснення її призначення.

Однак у другій половині минулого століття інтелектуальна, а потім і правова реальність почали змінюватися. За формулою Ж.П. Сартра сутність і існування були замінені місцями, й на перше місце було поставлено існування. А це означає цілковиту емансипацію і заперечення будь-якої

приреченості людини чи її наперед визначеного призначення. Емансипація передбачала секуляризацію тіла, й позбавлення його сакральності-трансцендентальності відносно волі людини значення. Розривається однозначний зв'язок людини зі своїм тілом і, відповідно, статтю.

Принципово по-іншому ставиться питання про те, хто така людина, й дається відповідь на нього. Людина більше не ототожнюється з тілом як природженою основою існування. Тіло постає вже не тільки і навіть не стільки виявленням самовиникаючої сили життя, скільки реалізацією деякого конструктивного задуму, вільно прийнятого рішення. А отже виникає можливість розірваного з природою ставлення людини до свого тіла. Й стверджується, що людина і постає з такого наперед не визначеного ніким й нічим окрім її волі і задуму ставлення до свого тіла. Власне тіло стає власністю людини, відкритою для розпорядження ним. Так, згідно М. Фуко, тіло і його функціонування тепер визначається не зовнішніми правилами владної регуляції та підпорядкування, а інтенсивнішими нормами саморегуляції, самоуправління і самоконтролю.

Стать, як правове визнання природної передвизначеності людини й відмінностей між чоловіком і жінкою, поступається місцем гендеру. Розривається будь-який причинно-наслідковий зв'язок між статтю та його культурним сприйняттям – гендером. Відбувається парадигматичне заміна природи на культуру в питанні визначення людини. Тіло і тілесність стають похідними від культури. Культурно обумовлені практики і техніки відношення до тіла починають інтерпретуватися як розкриття розумом самого себе в історичному просторі і часі.

Чи змінює філософсько-правова категорія гендеру оптику бачення питання рівності чоловіків і жінок, порівняно з категорією статі?

Змінює, і докорінно!

Стать встановлює нездоланні природні детермінанти і відмінності між чоловіком і жінкою. Те, хто ми, й яке наше призначення, повною мірою нами не визначається. І право, для того, щоб сприяти справедливості, має не нівелювати ці відмінності, а створювати правовий простір реалізації чоловіком і жінкою свого природного призначення. Ми не обираємо ким бути. Категорія статі робить акцент саме на відмінностях між чоловіком і жінкою. А отже цілкова рівність між ними неможлива. Для чоловіка і жінки немає спільного і єдиного *tertium comparationis*. А отже рівність можлива між чоловіками щодо здійснення ними свого призначення і розкриття того, що вважається чоловічістю. І рівність можлива між жінками в тих же питаннях. Чоловіки і жінки – це різні світи. І право може лише надати можливість жінкам емансипуватися від чоловічого світу, сконструювавши правову інфраструктуру світу жіночого. Але створити єдиний світ не може. Точніше, в цьому не має потреби. Він і так створений. Цей світ і так створений чоловіками. І філософія, і юриспруденція до середини минулого століття були цілком чоловічими справами.

Категорія гендеру містить цілком відмінні конотації. Людина повністю звільняється від природної детермінованості. Вона і все в ній – результат культури. Гендер – це звернення до людини як до автора всього. І самої себе. Й свого тіла також. І тут з'являється єдиний суб'єкт – не обмежена природними детермінантами самозаконодавча воля. Людина розглядається як така, звільнена від тілесності воля.

Саме тому стає можливим однакове забезпечення рівними правами жінок і чоловіків. Одна для всіх «свобода вибору, розвитку, пошуку» [6, с. 194]. Рівність передбачає, що чоловіки й жінки мають свободу обирати різні (або схожі) ролі і різні (або схожі) кінцеві результати – відповідно до своїх намірів, цілей, бажань та переваг [7, с. 6]. Гендер знімає фундаментальну різницю між чоловіками та жінками, а тому у всіх з'являється ідентичність можливостей, стартових умов особистісної реалізації людей незалежно від їх статевої належності [8, с. 521].

Принципово підкреслити – гендер створює можливість рівності чоловіків і жінок саме тому, що зникає необхідність розгляду їх саме як чоловіків або жінок. Категорія гендеру передбачає акт трансцендування – виходу за межі чоловічості і жіночності. Виходу у розуміння всіх і кожного як рівної самозаконодавчої волі, що може цілком вільно конструювати своє життя, обирати ролі, статуси. З'явилася можливість говорити не про чоловіків і жінок, а просто про людей. Кожен може бути кожним. Немає приреченості. Людина протягом життя може перевстановлювати себе, змінювати ідентичності, стать, все. Людина остаточно перетворилася на гераклітів потік, що дозволяє цілеспрямованій волі людини робити з собою все, що завгодно.

Тому ми не поділяємо побоювань, що жінки в умовах гендерної рівності масово почнуть ламати свою жіночу ідентичність, приймати чоловічу поведінку, цінності й засоби боротьби за рівність із самими чоловіками [9, с. 32]. Й що жінок будуть прирівнювати до еталону чоловічих рис характеру, сфер діяльності, професій, зразків управління [10, с. 10].

Жінки не стануть подібними до чоловіків. Все значно радикальніше. Світ гендерної рівності – це світ, звільнений від чоловіків і жінок, й така елімінація відбулася заради тріумфу вільної у всіх своїх проявах й нічим не детермінованої волі. Світ гендерної рівності – це світ «після» чоловіків і жінок. Це світ просто людей, які вільні кожен для себе шукати призначення, й які позбавлені будь-якого призначення.

Лише в такому світі можлива рівність усіх з усіма. Чоловік і жінка ніколи не будуть рівні між собою, зрівняння можливе лише в точці перевершення й нівелювання чоловічого і жіночого. Таке нівелювання можна розглядати як досягнення правової культури і цивілізації. Ідеал рівності всіх людей за допомогою гендерної теорії став концептуально забезпеченим, й може здійснюватися засобами права.

Не ставлячи під сумнів рівність як імператив, лише зазначимо, що ціна такої рівності безпрецедентна. Це остаточно зламана демографія, занепад інституту сім'ї і прірва відчуження між чоловіками і жінками.

Чоловіки і жінки можуть утворювати союзи і взаємодіяти саме як протилежності. При їх рівності в точці перевершення відмінностей між ними, вони стають просто нецікаві один одному. Ті самі цілі, ролі, статуси. Все однакове, тотожне, гомогенне. Гендерна рівність структурує людське суспільство згідно формально-логічного закону тотожності.

Чи можуть бути чоловіки і жінки потрібні один одному в умовах гендерної рівності? Сучасність емпірично засвідчує, що ні. Ми ж уявимо, що це питання суто риторичне.

І варто окремо зазначити, повернення назад немає, а якщо б це і було можливо, цього не варто робити. Ціна знов відновленої нерівності значно вище, за ціну відчуження і самотності, яку доведеться платити за гендерну рівність.

Людство опинилося в пастці, з якої поки не видно виходу.

Висновки. Концепт гендерної рівності може бути уподібнений «скриньці Пандори», настільки фундаментальний і незворотний вплив на суспільне життя всієї планети він справляє. У другій половині минулого століття вперше було не просто поставлене питання, але й практично здійснений перехід до нової якості людського співжиття – такого, що побудовано на рівності людей, що нівелює і делегітимує всі відмінності між ними. Безумовні цінності рівності і свободи зі сфери ідеального переміщені в сферу практично-правового. Це стало можливим завдячуючи концепту гендеру, який визначає людину як екзистенцію, повністю сформовану культурою й такою, що позбавлена будь-яких сталих і незмінних природних і зовнішніх даних конституант. Людина визначається як джерело активності, й нестримна сила перетворення. Й, передусім, перетворення себе, включно зі своїм тілом.

Однак прихованою антиномією, навіть апорією, яку породила концепція гендерної рівності, є та, що ті, між ким мала б бути встановлена рівність – чоловік і жінка – насправді зникають. Світ гендерної рівності – це світ подоланої відмінності між чоловіком і жінкою, світ після чоловічості і жіночості. А отже гендерна рівність, елімінуючи уявлення про стать і статеву відмінність, запускає процес неконтрольованих метаморфоз, які призводять не до рівності, а до тотожності людей. Кожен може бути будь-ким. В людині не лишається нічого константного, щоб не залежало від змісту її волі. А отже людина постає нестримним калейдоскопом перетворень. Гендерна рівність несе небезпеку відчуження людини від власного тіла, й відчуження чоловіків від жінок. Їхня гендерна рівність виявляється не рівністю, а тотожністю. Такою тотожністю, що допускає взаємозамінність. Світ гендерної рівності ризикує виявитися світом гомогенних людських істот, позбавлених інтересу і тяжіння один до одного, й позбавлених призначення для свого існування. Завданням філософії права є спроба виправлення цієї ситуації, але не ціною заперечення рівності чоловіків і жінок. А навпаки, заміни смертельно небезпечної тотожності людей, що імплікується концепцією гендерної рівності, на дійсну рівність чоловічого і жіночого начал людського буття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Платон. Закони. URL: <https://psylib.org.ua/books/plato01/30zak01.htm>.
2. Бігун В.С. До питання про філософію та теорію прав людини: правове людинорозуміння (Деякі концептуальні та термінологічні аспекти). *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали IX регіональної науково-практичної конференції (м. Львів, 13–14 лютого 2003 року). Львів, 2004. С. 5–8.

3. Вовк В.М. Бівалентність римської правової дійсності. Полтава, 2011. 352 с.
4. Крочук М.І. Філософсько-правовий вимір гендерної рівності. Дис. канд. юрид. наук. 12.00.12 – філософія права. Львів, 2014. 206 с.
5. Хамітов Н. Філософія статі: Прояснення предмета. *Філософська думка*. 2000. № 6. С. 45–55.
6. Мельник Т., Кобелянська Л. 50/50: Сучасне гендерне мислення: словник. Київ, 2005. 280 с.
7. Гендерний паритет в умовах розбудови сучасного українського суспільства. Київ, 2003. 129 с.
8. Основи теорії гендеру. / Ред. кол. Агєєва В.П., Кобелянська Л.С., Скорик М.М. Київ, 2004. 535 с.
9. Piore M. Jobs and Training: Man power policy. In: Beer S., Barringer R. The State and the Poor. Cambridge, Mass., 1970. 329 p.
10. Герасименко Г.В. Гендерні аспекти соціальної політики в Україні. Умань, 2008. 252 с.